

Fodor László

A pedagógus minősítő visszajelzéseinek hatása a gyermek tanulási énképének alakulására

*„Éreztesd egy gyermekkel, hogy ostoba,
és az úgy fog cselekedni, mint egy ostoba.”*

John Caldwell Holt

Ismeretes, hogy az énkép, azaz az egyén egész önmagáról megalkotott értelmi reprezentációja, a személyiségnek egy változatos környezeti hatások, valamint személyes tapasztalatok következtében igencsak dinamikusan kiképződő, a gyermek- és ifjúkor mentén folyamatosan fejlődő bonyolult, testi, érzelmi, szociális stb. területeket magában foglaló pszichikus szerveződése. Az énkép magában foglalja az egyén változatos személyiségbeli sajátosságairól, végső soron önmaga teljes lényéről alkotott és hitelesnek gondolt észleléseit, ismereteit, vélekedéseit, megítéléseit, érzéseit, attitűdjeit és meggyőződéseit. Olyan lényeges kérdésekre nyújt feleletet, mint például: „Ki vagyok én?” vagy „Mire vagyok képes én?”

Ma már jó egyetértés van a szakemberek között annak tekintetében, hogy a gyermek önismeretének és általános énképének alakulására, önmagának tulajdonított alapvető testi és lelki vonásainak összességére, illetőleg önnön személyiségének megítélésére voltaképpen két fontos tényező gyakorol hatást. Egyfelől a változatos öntevékenységek sikerességének (a megtapasztalt sikerek és kudarcok) mértéke, másfelől pedig a gyermek életében fontos szerepet játszó felnőttek irányából érkező (pozitív vagy negatív előjelű) feedbackszerű értékelő, összehasonlító vagy leíró megállapítások jellege. Mind az öntevékenység eredményessége, mind a felnőtti értékítéletek, mind pedig az azok által kiváltott (többé-kevésbé elmélyült, kellemes vagy kellemetlen, következőképp építő vagy romboló hatású) érzelmi élmények a gyermeki önismeret nélkülözhetetlen alapforrásai. Ugyanis ezek következtében a gyermek fokozatosan egyre pontosabb tudatára ébred annak, hogy mások milyenek látják őt, minek alapján, letisztult számára is az, hogy ő milyen tulajdonságjegyekkel és sajátosságokkal rendelkezik, mire képes, és mire nem, illetve mit tud megtenni sikeresen, és mit nem.

Már a mindennapi tapasztalati tények is egyértelműen bizonyítják, hogy az önmagáról való tudását (a testére és lelkére, illetőleg szükségleteire és vágyaira, érzéseire és érzelmeire, valamint változatos tulajdonságaira, nevezetesen készségeire, képességeire, attitűdjeire, tehetségeire, értékeire vagy más személyiségbeli összetevőire vonatkozó információit), és ennek alapján nyilván az önmaga iránt táplált pozitív vagy negatív érzé-

seit, voltaképpen önmaga értékeinek elfogadását és elmélyült megélését, azaz önbecsülését és önbizalmát a gyermek mindenekelőtt az életében központi fontosságú szerepet betöltő felnőttek, alapállásban nyilván a szülők és a pedagógusok (mint szignifikáns vagy úgynevezett referenciaszemélyek) közvetítésével szerezzi meg. Számos jel utal arra, hogy az a bonyolult pszichikus jelenség, amit a lélektanban énreprezentációnak is nevezünk (és ami a személyiség mag jellegű, kognitív és affektív dimenziókat egyaránt átfogó összetevője), egyrészt alapvetően a családon belüli általános életimpressziók, másrészt pedig az iskolai konkrét (mindenekelőtt tanulási) tevékenységekre vonatkozó teljesítmény-tapasztalatok, illetve a tanári megerősítő jellegű minősítő visszajelzések alapján körvonalazódik.

Általánosan elfogadott azonban az a nevelépszichológiai tény, hogy a gyermeki önismeret alakulására, ugyanakkor az énfogalom s azon belül mindenekelőtt a saját (általános vagy egy-egy műveltségi területre, diszciplináris tantárgyra vagy ismeretkörre vonatkozó speciális) tanulási hajlandóságok és képességek mértékére vonatkozó vélekedési rendszer, azaz a tanulási énkép kibontakozására (majd pedig szinte folyamatos gazdagodására) elsődlegesen a visszacsatolt (vélt vagy valós, hamis vagy hiteles, érvényes vagy érvénytelen) pedagógusi vélemények, illetve értékítéletek gyakorolnak meghatározó hatást. Az énképre gyakorolt megfelelő fejlesztő hatás nyilván csak akkor ölt testet, ha ezek az értékítéletek helyesek, következetesek, gyakoriak, és ha a gyermeki személyiség összes fő komponensét érintik. Nem nehéz arra következtetni, hogy ha az értékítélet olyan fontos felnőttektől származik, mint amilyen a pedagógus, akkor a gyermek rendszerint szinte automatikusan nemcsak egyszerűen elhiszi és elfogadja, hanem elmélyülten asszimilálja és internalizálja is azok tartalmát. Mindezeknek megfelelően önnön személyét egyre nagyobb mértékben eme tanulási teljesítményeket érintő tanári értékítéleteknek megfelelően fogja észlelni, minek következtében fejlődő tanulási énképe is számottevően azokhoz fog idomulni.

Aligha kétséges tehát, hogy az iskolai oktatási-nevelési folyamatban érvényre jutó izgalmas pszichológiai mechanizmusok sorából kivételes jellege és fontossága alapján kiemelkedik az, amelynek központi lényege, hogy a gyermek önmagának mint tanuló lénynek a megítélésében, saját kognitív tulajdonságai minőségének felmérésében és tudatosításában, voltaképpen a tanuláshoz kapcsolódó önértékelésében és önbecsülésében alapvetően a pedagógus egyértelmű kinyilvánított értékkelő visszajelzései után irányul, és az azok által kiváltott érzelmi élmények segítségével építkezik. Ugyanis a tanulási énkép (s azon belül pedig kiemelten az értelmi tanulmányi önértékelés és önbecsülés) kibontakozása szorosan összefügg a pedagógusok által visszacsatolt, a tanulási tevékenységekre vonatkozó explicit értékelések (tulajdonképpen az elfogadás vagy az elutasítás) szubjektíven megélt affektív színezetű élményeivel. Egyszerű pszichológiai logika szerint azt lehet megállapítani, hogy ha a gyermek által megtapasztalt élményt egy pozitív pedagógusi értékelés váltja ki, akkor a tanulási énképének összetétele megszilárdul, és fejlettségi foka megerősödik (s önmagát a tanulás vonatkozásában jónak és kompetensnek fogja látni). Fordított esetben, ha az érzelmi élmény negatív visszajelzésből sarjad ki, akkor a tanulási énkép összetétele fellazul, és hatóintenzitása nyilvánvalóan lecsökken (s a tanuló

önmagát kevésbé jónak és hozzá nem értőnek fogja gondolni). Pszichológiai szempontból itt egy igencsak lényeges mechanizmusról van szó, melynek megfelelően a gyermek által megtapasztalt pozitív értékítéletek, s az azok következtében megélt kellemes érzések és élmények rendszerint a pozitív énkép kibontakozását favorizálják, a negatív értékítéletek megtapasztalása, s az azokhoz társuló kellemetlen érzések és benyomások pedig általában a negatív énkép fejlődését szorgalmazzák. A fejlődésben levő iskolás gyermek tanulási énképének kibontakozása tehát e kettős meghatározás körülményei között zajlik le, nyilván mindenekelőtt annak megfelelően, hogy lelkületében milyen jellegű, illetőleg milyen erősségű érzelmi élmények és benyomások az uralkodók. Az ily módon megalkotódó sajátos énképtípus a későbbiekben – egyfajta motivációs tényező formájában – döntő módon meghatározza a gyermek gondolkodását, érzelmi világát, majd ezek alapján cselekvéseinek, viselkedéseinek, valamint aktivitásainak módját és eredményességét. Azt lehet mondani, hogy az önbecsülést és önbizalmat is magában foglaló énkép elsődleges funkciója – éppen a személyes képességekre és hatóerőkre vonatkozó szubjektív érzések fenntartásának alapján – a változatos tevékenységekben való eredményes vagy énhatékony részvétel biztosítása. Ennek megfelelően az énkép közvetett módon a személyiség szerveződésének, integrálódásának és fejlődésének egyik kulcsfontosságú eszköze. Nyilvánvalónak tűnik, hogy míg egy elégtelen énkép esetében az egyén nagy elővigyázatossággal és visszafogottsággal vesz részt a tevékenységek végzésében (hisz bizonytalan saját kapacitásait illetően, és valamilyen nehézségek megjelenésekor gyakorta elhalasztja, vagy le is mond a tevékenységek teljesítéséről), addig egy megfelelő énkép esetében gyors döntések és választások, valamint erős elköteleződés, szándékosság és akarati kitartás révén az egyén sikerre tör felvállalt tevékenységeiben (hisz mélysegesen bízik és hisz saját erőforrásaiban), még az útközben felmerülő nehézségek és akadályok ellenére is.

Az énkép megfelelő fejlettsége azonban az érzelmi stabilitás és reaktivitás, valamint a személyes lelki-érzelmi jóllét vonatkozásában is egy igen fontos és meghatározó erejű tényezőt jelent. Az önazonossággal karöltve a megfelelően kibontakozott énkép végül is elősegíti, hogy az egyén elégedett legyen önnön személyével, hogy biztonságban érezze magát mind a társas miliőjében, mind pedig a tevékenységi életkörnyezetében.

A visszajelzett dicsérő vagy megítélő pedagógusi tájékoztatások, illetve a sorozatos pozitív vagy negatív megerősítő értékelések révén kialakuló tanulási énkép, és azon belül pedig a tanulás tevékenységét tekintő kognitív önértékelés (saját tanulási aktivitásáról kialakított elgondolások és állandósult vélemények összessége), önbecsülés, önértéktudás, önbizalom és önértéktudat az elkövetkezőkben elsőrendű meghatározói lesznek az iskolai tanulási feladatvégzések eredményességének. Az ilyen helyzetben kibontakozó jellemző pedagógiai jelenség rejtett pszichológiai mechanizmusa a következőkben rejlik: a felhalmozódó elmarasztaló negatív tanári értékelések a gyermek alacsonyabb önértékelését, negatív előjelű tanulási énképét határozzák meg, ami a maga során rendszerint rosszabb tanulási teljesítményeket fog kiváltani. A gyenge teljesítmények, a maguk során közvetlenül megint elmarasztaló tanári visszajelzéseket, közvetetten pedig az önértéktudat és a tanulási önbizalom szintjének csökkenését váltják ki. E folyamatban érzékletesen kerül

előtérbe annak módja, ahogyan a tanuló tanulási énképe őrlődik az elégtelen tanulási teljesítmények és az azt követő elmarasztaló vagy negatív tanári értékelő visszajelzések között. Ha például a tanár azt mondogatja a gyermeknek, hogy „fiam, te buta vagy”, az nyilván egyrészt butának fogja érzelmileg érezni önnön személyét, másrészt butának fogja kognitívan is megítélni önmagát, következőképpen az elkövetkezőkben ennek az értékítéletnek megfelelően, azaz rosszul fog cselekedni, és alacsony minőségi szinten fog teljesíteni. Kutatási eredmények tömkelege igazolja, hogy az énkép (és annak központi eleme, az önbecsülés) és az énhatékonyság között szoros szinergikus jellegű kapcsolat áll fenn. Ismeretesek azok az adatok, amelyek egyértelműen azt tükrözik, hogy míg a pozitív tanulási énkép és a magas önértékelés önbizalmat, meglegedettség-érzést, megfelelő (reális) igényszintet és jó iskolai teljesítményeket határoz meg (mely esetben az egyénre a sikerorientáció beállítódása lesz jellemző), addig a negatív tanulási énkép és az alacsonyabb szintű önértékelés elégtelen önbizalmat, alacsony igényszintet, kedvetlenséget, bátoratlanságot, saját képességekre vonatkozó bizonytalanságot, szomorúságot és elégtelen iskolai eredményességet kelt életre (s tevékenységeiben az egyén többnyire kudarckerülő beállítódást fog megnyilvánítani).

Az előzőekben elmondottak összegzéseként megállapíthatjuk, hogy a tanulási énkép és az iskolai gyermeki tanulási teljesítmény között kölcsönös meghatározottsági és feltételezettségi kapcsolat (egyfajta oda-vissza összefüggés, reciprok oksági viszony vagy lélektani bűvös kör) alakul ki. Egyfelől az előzetes vagy a pillanatnyi tanulási énkép – éppen sajátos arculatának révén – nagymértékben befolyásolja az elkövetkező tanulási teljesítményeket. Másfelől pedig az elért tanulási teljesítmény mértéke (s annak a tanár általi minősítése), a maga során kihat a tanulási énkép alakulására, annak valamilyen irányban történő elmozdulására, majd pedig megszilárdulására. Ennek az összefüggésnek a viszonylatában kutatási adatok által bizonyított érdekes tény, hogy a tanulási eredmények minőségét erőteljesebben a negatív tanulási énkép befolyásolja. Ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy a negatív tanulási énkép nagyobb mértékben határozza meg a gyenge teljesítményeket, mint a pozitív énkép a kiváló teljesítményeket. Ebből az a fontos pedagógiai tanulság vonható le, hogy az iskolában elkötelezett törekvéssel a pozitív tanulási énkép fejlődését kell segíteni, és minden áron el kellene kerülni a negatív előjelű énkép kialakulását és rögzülését. Ha pedig már kialakult egy negatív előjelű és adott szinten rögzült tanulási énkép, akkor a tanárnak az a feladata, hogy próbálja meg azt semlegesíteni, illetőleg átalakítani, de legalábbis annak erejét és állagát mérsékelni. Egyébként, egyfajta pszichológiai szabályszerűségként lehet e helyen említést tenni az emberi lény ama általános törekvéséről és készletéről is, hogy önmagát – hacsak lehet – globálisan pozitívan lássa (énképét erősítse), s ezt a pozitív reprezentációt (az önelfogadás fenntartásának érdekében) minél huzamosabb ideig biztosítsa (pozitív énképét minél hosszabb távon megingathatatlanul fenntartsa).

Pedagógiai alapvetésben mindenképpen figyelembe kell venni tehát, hogy a gyermek általában komolyan veszi, könnyen elhiszi és gyorsan interiorizálhatja (viszonylag állandósult, nyelvre épülő és közvetlenül önnön személyére vonatkozó mentális kép formájában) mindazt, amit az életében fontos helyet betöltő felnőttek róla megállapítássze-

rűen és értékelően (nem ritkán végső értékítéletek vagy konkludáló címkék formájában) mondanak, vagy esetenként egyszerűen leszögeznek (legtöbbször a tudásáról, intellektuális képességeiről, a tanulásra vonatkozó attitűdjeiről, adott jellemvonásairól, társas viselkedéséről, illetőleg alapvető személyiségtulajdonságairól). Ebből fakad a pedagógus ama szakmai kötelessége, hogy értékítéleteit mindig felelős elővigyázatossággal fogalmazza meg, és nagy körütekintéssel (tapintatosan) hozza azokat a tanulók tudtára.

Pszichológiai szempontból nem fér semmi kétség ahhoz, hogy a saját én megismerése, megfelelő felmérése és pontos értékelése elengedhetetlenül fontos a személyiség adaptív mechanizmusainak (a kommunikációnak, a viselkedésnek és az aktivitásnak) hatékony és eredményes működéséhez. Az iskolás gyermek esetében a tanulási énkép mindenekelőtt nyilván az ismeretszerzési tevékenységek lebonyolításának a távlatában mutatkozik egyfajta meghatározó tényező formájában. Aligha kétséges azonban, hogy a pozitív általános énkép kedvező hatást gyakorol nemcsak a változatos aktivitásvégzések hatékonyságára, hanem a különböző társas kapcsolatok és szociális viselkedések minőségére is. Éppen ezért a helyes és pozitív énkép fejlesztése az iskolai oktatás vonatkozásában kikerülhetetlen formatív (nevelési) jellegű feladatot alkot (jóllehet, hogy az énkép alakulására, csekélyebb részesedési arányokkal más tényezők – például a kortársi környezet, illetve a kortársak visszajelzései, a pillanatnyi kognitív fejlettség vagy a társas összehasonlítás – is hatnak). Arról talán nem is kellene említést tennünk, hogy az egészséges énreprezentáció, voltaképpen az, hogy az egyén önmagát teljes, értékes, fontos, stabil, autentikus, aktív, képes, erős, energikus és kompetens személyként észlelje, továbbá, hogy önmagában bízó, önnön személyiségével büszkén elégedett legyen, jelentős általános emberi pszichológiai szükségletet képez. Nyilvánvalónak tekinthető, hogy a lelki-érzelmi jóllét távlatában gyakorlatilag mindenkinek szüksége van arra, hogy neveltetése révén, egy valójában pozitív, viszonylag szilárd és a különböző területek vonatkozásában minél elmélyültebben differenciált, mag jellegű személyiségtulajdonsággá rögzült énkép birtokába jusson. Ennek az önmagáról, voltaképpen önnön ténykedési lehetőségeiről és hatás gyakorló képességeiről alkotott, érzelmekkel bőségesen átitott összbenyomás alapján ugyanis az egyén kitapinthatóan azt fogja érezni, hogy önnön testi és pszichointellektuális lehetőségeinek, valamint a környezet kontextuális feltételeinek szabályozása révén (valamilyen mértékben) képes jó irányba vezetni és pozitívan befolyásolni egész életvitelét.

Az énkép tulajdonképpen egy olyan szerzett, az éntudat szférájába beépülő s ott motívumformát öltő (az emlékezetben őrzött) tudattartalom, amely elsősorban a „mire vagyok képes” tudatának alapján jelentős mértékben (s mondhatni közvetlenül) befolyásolja, hogy valamely tevékenységvégzésben, a sikeresség viszonylatában, az egyén milyen mértékű erőbedobást fejtessen ki, mekkora mennyiségű fizikális, értelmi vagy akarati energiát fektessen bele. A személyes énkép mint önmeghatározás pszichikus hatóereje végső soron abban áll, hogy képes értelmezni, szervezni és szabályozni az egyén kisebb vagy nagyobb léptékű cselekvéseit és viselkedéseit, természetesen azok (jobb-rozsabb) minőségéhez kapcsolódó (pozitív vagy negatív) érzelmi élményeit. Ebben az orientációban végül még arról is szükséges említést tenni, hogy amennyiben a személyre

szabott, alapvetően a tanulási teljesítményeket érintő tanári értékelések fő szerepet töltenek be a gyermeki tanulási énkép alakulásának folyamatában, tudatosan kerülni kell például, hogy a gyermek értelmi képességeinek összességét, annak egész emberi lényét vagy teljes személyiségét érintő (túlontúl alábecsülő vagy leértékelő, és ekképp nyilván sértő és megbélyegző) ismétlődő negatív előjelű, illetve elmarasztaló megjegyzéseket tegyünk. A túlzásba vitt és szélsőségesen lekezelő tanári értékelések nyilván elkerülendők akkor is, amikor a gyermeknek egy-egy kivételes jól meghatározott kognitív kapacitásáról (intelligenciájáról, gondolkodásáról, emlékezőtehetségéről stb.), esetleg központi jelentőségű pozitív jellembeli vonásáról (szorgalmáról, felelősségérzéséről, kötelességtudatáról stb.), fő érzelmi viszonyulásairól (attitűdjeiről) vagy kiemelkedő akarati tulajdonságairól (kitartásáról, következetességéről stb.) van szó, hisz a megbélyegződés egyfajta lélekromboló hatású állapota ebben az esetben is kialakulhat. Ezek szerint a gyakorló pedagógusnak nagy óvatossággal és körültekintéssel kell alkalmaznia még az általános pozitív értékeléseket, a tanuló egész személyiségére vonatkozó vagy a személyiség valamely központi komponensét a maga egészében célba vevő dicsérő értékítéleteket is (hisz a pozitív értékelő visszajelzések esetében is kialakulhat akár egy sajátságos stigmatizálódás, akár pedig egy irreális énkép vagy netán egy megtévesztő énlmény).

Eddigi fejtegetéseinkből elsősorban azt a következtetést lehetne leszűrni, miszerint a tanuló gyermek általános énképének egyik sajátságos alapterülete – a testi, érzelmi, szociális stb. területek mellett – az ún. tanulási énkép. Ez a tanuló gyermek önnön globális tanulási képességére, illetve a képesség energiatöltetére és hatóerejére vonatkozó ismereteinek, vélekedéseinek és érzéseinek összességét jelöli. A gyermek- és ifjúkor vonulatában a tanulási énkép központi szerepet játszik a globális énkép szerkezetében, és elsőrendű tanulási motivációs funkciót tölt be. A tanulási énkép fejlődése nagymértékben az iskolai tapasztalatoktól, a tanulmányi követelményrendszer fokától, az értékelés viszonyítási kereteitől, de mindenekelőtt a pedagógusnak a tanulási teljesítmények eredményességére nyújtott értékelő visszajelzéseitől függ, tulajdonképpen a gyermekre irányuló, és explicit módon deklarált értékítéleteinek vagy minősítéseinek gyakoriságától, minőségétől és jellegétől. Ezek szerint nyilvánvalónak tekinthető, hogy itt egy folyamatosan és dinamikusan változó mentális reprezentációról van szó, amit a tanuló időnként a legfrissebb tanulási tapasztalatoknak és behatásoknak megfelelően kijavít, kiegészít és gazdagít, azaz újra megalapoz, vagy teljesen újraalkot (jóllehet az énképre az is jellemző, hogy adott időben kialakult állapotának viszonylagos állandóságára törekszik). A tanulási énkép rendszerint differenciálódik a különböző műveltségi területek, illetve tantárgyak s az azokat oktató tanárok visszajelzéseinek függvényében. Gyakran megfigyelhető, hogy a különböző tantárgyak esetében a tanulók általában különböző kompetenciákkal és változatos összetételű énképekkel rendelkeznek, következésképpen különböző tanulási teljesítményeket érnek el. Ezeknek a tantárgyspecifikus tanulási énképeknek az alapján viszonylag pontosan prognosztizálni lehet a tanuló tanulási énlhatékonyaságának mértékét, voltaképpen előre lehet jelezni az elkövetkező tanulási teljesítményeinek sikerességét. Nyilván maga a tanuló is előre tudja vetíteni a későbbi tanulási tevékenységeiben elérendő teljesítményeit, illetőleg sikereit vagy kudarcait. Tehát egy pozitív tanulási

énképpel rendelkező, azaz saját tanulási képességeinek bizalmat nyújtó tanulótól mindig jobb tanulási teljesítményeket várhatunk el, mint egy negatív énképű, önnön tanulási képességeiben kételkedő tanulótól (akár általánosan, akár tantárgyakra szétbontottan). Ebben az orientációban azt is meg lehetne említeni, hogy annak az egyénnek, aki kételkedik saját képességeiben, egyfajta rejtelmes pszichológiai mechanizmus révén, képességei fokozatosan, a kételkedés erősségének függvényében, hanyatlani vagy gyengülni fognak.

Tapasztalati tény, hogy a sikeres és kevésbé sikeres tanulók között rendszerint a sikerességi eltérésekkel arányos különbségeket találunk a tanulási énképek közötti is. A sikeres tanulók tanulási énképe általában pozitív, a kudarcosoké pedig többnyire negatív. Ez azt is jelzi, hogy a tanuló a tanulási folyamat vonatkozásában túlnyomórészt tanulási énképének függvényében állít maga elé igényszinteket, illetőleg teljesítmény-elvárásokat vagy elérendő eredmény-célokat. A tanulási énkép azonban nemcsak a tanulás, hanem más élet- és aktivitásterületeken is – például a társas kapcsolatok vagy a sportolás mezején – hozzájárulhat a megfelelő vagy elvárt eredmények eléréséhez.

Másodsorban pedagógiai szempontból alapvető követelménynek tekinthetjük, hogy a tanári értékelések és megerősítő minősítések tárgyát (célpontját) – egy megfelelő általános és tanulási énkép kibontakozásának távlatában – minden esetben kizárólag a tanuló pillanatnyi (mindig többé-kevésbé könnyen és gyorsan korrigálható) részcsелеkvése, konkrét aktusa vagy jól körülhatárolt tette, esetenként egy meghatározott viselkedése, illetőleg adott tanulási teljesítménye képezheti, és sohasem például az értelmi képességeinek totális rendszere, egész jelleme vagy személyiségének teljes köre.

Harmadsorban arra konkludálhatunk, hogy míg a pozitív tanulási énképű tanuló a pozitivitást (rejtett pszichikus működések révén) a legtöbbször kiterjeszti más énképdimenziókra is, addig a negatív tanulási énképű tanuló esetében két lehetőséggel szembesülünk: egyfelől a negativitás irradiálódhat (szétterjedhet) más énképdimenziókra is, másfelől azonban a negatív tanulási énkép más énképdimenziókban egyfajta kompenzációs folyamat révén erősödést vagy felértékelődést válthat ki. Ez utóbbi esetről akkor van szó, amikor a tanulmányok terén gyengén teljesítő tanuló hajlamos például a sport terén elért, kizárólag nyers testi erőt igénylő teljesítményeit felértékelni.

Negyedsorban érdemes azt is szem előtt tartani, hogy az elmarasztaló (a tanuló hibáira, hiányosságaira, gyengeségeire stb. vonatkozó) negatív vélemények és értékítéletek kinyilvánításához minden esetben hozzá kell fűzni a javulás potenciális konkrét lehetőségét, megemlítve a tanuló azon látens vagy lappangó pozitív tulajdonságait, amelyek révén képes lesz meghaladni a pillanatnyi elégtelen helyzetet, illetve az elkövetkezőkben jobb teljesítményeket tud majd elérni. Ilyen körülmények között a negatív minősítések ellenére sem fog hangsúlyosan sérülni a tanuló tanulási énképe, az önmagának tulajdonított tanulási képességek állománya és kompetenciaérzése, illetve nem fog károsodni sem az önmagára irányuló gondolkodása és elképzelése, sem pedig az önmagához fűződő pozitív érzelmi viszonyulása. Az énképnek ilyen jellegű védelmezése lehetőséget teremt arra, hogy az az elkövetkezőkben is képes legyen a tanulónak az iskolai feladatokra vonatkozó gondolatait és érzéseit szervezni, egész tanulási tevékenységét motiválni, irányítani és ellenőrizni.